

Μακεδονικά

Τόμ. 33, Αρ. 1 (2002)

Χρήστος Δ. Καρδαράς, Ιωακείμ Γ' - Χαρ. Τρικούπης, Η αντιπαράθεση. Από την ανέκδοτη αλληλογραφία του Οικουμενικού Πατριάρχη (1878-1884)

Αθ. Ε. Καραθανάσης

doi: [10.12681/makedonika.297](https://doi.org/10.12681/makedonika.297)

Copyright © 2014, Αθ. Ε. Καραθανάσης

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Καραθανάσης Α. Ε. (2002). Χρήστος Δ. Καρδαράς, Ιωακείμ Γ' - Χαρ. Τρικούπης, Η αντιπαράθεση. Από την ανέκδοτη αλληλογραφία του Οικουμενικού Πατριάρχη (1878-1884). *Μακεδονικά*, 33(1), 359-361.
<https://doi.org/10.12681/makedonika.297>

άλληλογραφία Πύλης - Πατριαρχείου για τὰ σχολικά ζητήματα με άφορομή άπαγόρευση βιβλίων που διδάσκονταν στα έλληνικά σχολεία τής ΄Αρχιεπισκοπής Κωνσταντινουπόλεως, τὰ όποία, κατά τήν ΄Υψηλή Πύλη, περιείχαν επιλήψεις φράσεις κατά τής Ισλαμικής θρησκείας. Ούσιαστικώς ή ΄Υ. Πύλη επιθυμούσε να θέσει υπό τόν έλεγχο τής τῆς γραικικά σχολεία και κατά συνέπειαν περιορισμό τών περιφώνων προνομίων του Πατριαρχείου. Ο ΄Ιωακείμ άκολούθησε, και στην περίπτωση αυτήν, μετριοπαθή στάση έχοντας σταθερή τήν ύποστήριξη του πρέσβη στην Κωνσταντινούπολη Α. Κουντουριώτη, αλλά προκαλώντας και τήν μήνιν συναδέλφων του, όπως του προξένου Σεργών Ν. Μπέτσου. Ή Πύλη φοβόταν, εξάλλου, ότι τὰ έλληνικά σχολεία (και όχι μόνον στη Μακεδονία) ήσαν επαναστατικές εστίες για τήν άποτίναξη του όθωμανικού ζυγοῦ, ύποψία που συνδαύλιζε και ή βουλγαρική ΄Εξαρχία με καταγγελίες στις όθωμανικές αρχές. Πάντως ό ΄Ιωακείμ άγωνίστηκε με κάθε μέσο για τή διατήρηση τών προνομίων έχοντας και τή στήριξη τής έλληνικής κυβερνήσεως, που προκαλούσε τις άρνητικές αντιδράσεις τής Πύλης, ή όποία θεωρούσε ότι τό προνομακό ζήτημα ήταν πλέον «έλληνικό» και όχι θρησκευτικό. Ο κ. Καρδαράς έχει εδώ τήν ευκαιρία να παραθέσει και τις άπόψεις τών Μ. Δυνάμεων έναντι του προνομακού ζητήματος εν μέσω κκεώνος άλληλοσυγχρονομένων θέσεων και συμφερόντων, πολιτικών, οικονομικών, εκκλησιαστικών. Τό προνομακό ζήτημα, οι έσωτερικές ξριδες, οι παρεμβάσεις τών ΄Αθηνών στα έσωτερικά του Πατριαρχείου, ή άδιαφορία τών Μ. Δυνάμεων στην επιχειρούμενη άφαίρεση τών προνομίων και άλλοι λόγοι όδήγησαν τελικώς τόν ΄Ιωακείμ σε παραίτηση (30 Μαρτίου 1884), άφου προηγουμένως δέχθηκε και τήν άρνητική κριτική κύκλων τής όμογένειας που εξέφραζαν οι έφημερίδες «Νεολόγος» και «Ανατολικός Αστήρ».

Σήμερα, πάντως, και εν όψει όλων αυτών ό μελετητής τής εποχής μπορεί να συνδυάσει τήν έρευνα του κ. Καρδαρά με τό βιβλίό τής κ. Σιδηρ. Ζιγώγου-Καραστεργίου, *Τό Οικουμενικό Πατριαρχείο, ή ΄Οθωμανική Διοίκηση και ή έκπαίδευση του Γένους, Κείμενα - Πηγές 1830-1914*, εκδ. Κυριακίδη, όπου κεφάλαιο ειδικό για τό Προνομακό ζήτημα.

Περιττό, τέλος, να έξαρθεί ή γενναία αυτή συμβολή του νέου έρευνητου κ. Χρ. Δ. Καρδαρά που μās έδωσε τόν πολιτικό άνδρα ΄Ιωακείμ τόν Γ΄ αντιπαλαιότα εν μέσω δυσκολιών τήν περίοδο 1878-1884. Ένα βιβλίό χρησιμο, πρωτότυπο, στηριζόμενο σε άρχειακές πηγές, γραμμένο με αντικειμενικότητα και σαφήνεια.

Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

ΑΘ. Ε. ΚΑΡΑΘΑΝΑΣΗΣ

Χρήστος Δ. Καρδαράς, ΄Ιωακείμ Γ΄ - Χαρ. Τρικούπης, ΄Η αντίπαράθεση. ΄Από τήν άνέκδοτη άλληλογραφία του Οικουμενικού Πατριαρχείο (1878-1884), εκδ. Τροχαλία, ΄Αθήνα 1998, σσ. 308.

Ο κ. Χρ. Δ. Καρδαράς, μετά τήν έξοχη μελέτη του *Τό Οικουμενικό Πατριαρχείο και ό Άλύτρωτος Έλληνισμός*, εκδ. ΄Επικαιρότητα, ΄Αθήνα 1996, τήν όποία παρουσίασε παραπάνω, συνέχισε στην ίδια γραμμή τὰ έπόμμενα έτη με τή δημοσίευση εκατόν έπτά έγγραφων-έπιστολών, από τις όποιες τις ενενήντα δύο είχε συντάξει ό Οικουμενικός Πατριάρχης ΄Ιωακείμ Γ΄ και άπηθύθη στον ΄Ελληνα πρέσβη στην Κωνσταντινούπολη ΄Ανδρέα Κουντουριώτη, που μεσολάβησε μεταξύ του ΄Ιωακείμ και τών έλληνικών κυβερνήσεων. Άλλες έπιστολές του έχουν άποδέχτη τόν πρωθυπουργό Χαρίλαο Τρικούπη, τόν σουλτάνο Άβδούλ Χαμίτ Β΄, τόν βεζίρη Σαΐτ πασά,

τούς Ευρωπαίους διπλωμάτες, όπως τον Η. Drummond Wolff, τον Ρώσο Λαβάνοφ, τον καθηγητή Κ. Παπαρηγόπουλο, αρχιερείς, την Κοινότητα του Άγιου Όρους. Την έκδοση συμπληρώνουν επτά επιστολές του Παπαρηγόπουλου, του Άνδρέα Κουντουριώτη, του Ύπαλληλου της ελληνικής πρεσβείας στην Κωνσταντινούπολη Χαρίδημου Άποστολίδη, μία του μητροπολίτη Καστοριάς Κυρίλλου και ένα απόσπασμα όμιλίας στη Βουλή του Ύπουργού των Ξεωτερικών Άλεξ. Κοντόσταυλου για τό προνομιακό ζήτημα.

Ό συγγρ. στην Εισαγωγή του (σσ. 13-36) καθορίζει τό Ιστορικό πλαίσιο αυτής της εποχής, τον τύπο των έγγραφων, τή θεματολογία τους (πού είναι ή τύχη του άλλου τουτου Έλληνισμού μέ τή δράση της Ξσαρχίας και της ρουμανικής προπαγάνδας, ή ρωσική διείσδυση στό Άγιον Όρος, ή σκέψη της ελληνικής κυβερνήσεως για τή μετακίνηση των ελληνικών πληθυσμών από τον Πόντο και τή Βάρνα στη Μακεδονία, τό ζήτημα της χειραφετήσεως από τό Πατριαρχείο των επισκοπών των νέων επαρχιών της Θεσσαλίας και της Ήπειρου που προσαρτήθηκαν στην Έλλάδα τό 1881, ή οικονομική ένισχυση του Πατριαρχείου από τίς ελληνικές κυβερνήσεις, τό προνομιακό ζήτημα, ή διένεξη των προξένων του ελληνικού κράτους μέ τους μητροπολίτες του Θρόνου στη Μακεδονία, τήν Ήπειρο και τή Θράκη, τό μητροπολιτικό ζήτημα και οι ξριδες στην ελληνική κοινότητα της Θεσσαλονίκης). Στην ένότητα που ακολουθεί ό συγγρ. ασχολείται μέ τή σκιαγράφηση του Ίωακείμ και του Τρικούπη και των αντιθέσεων των δύο άνδρών.

Στή συνέχεια ό συγγρ. παραθέτει τον Άναλυτικό Κατάλογο Έγγράφων - Άριθ. έγγρ. Ήμερομηνία, Άποστολέας - Παραλήπτης, Περιεχόμενο - φυσικά κατά έτη, ήτοι από 9 Δεκ. 1878 ως 6 Άπριλιου 1884. Άπό τή θεματολογία των έγγραφων του Ίωακείμ σταχυολογούμε τά έξής: ή διαμαρτυρία του προς τον πρέσβη Λαβάνοφ για τίς πιέσεις των Θρακών από Βουλγάρους και Ρώσους (9.12.1878), ή παράκληση του για βοήθεια, προς τον άγγλικό παράγοντα (16.5.1879 και 2.6.1879), ή έκκλησή του προς τον μητροπολίτη Ούγγροβλαχίας νά σταματήσουν οι δραστηριότητες του Μακεδονορουμανικού Συλλόγου στη Μακεδονία (3.11.1879) παρομοίου περιεχομένου επιστολή στον Κουντουριώτη (13.12.1879), ή ένημέρωση της Ύψηλης Πύλης και ή παράκληση για λήψη μέτρων κατά της Ξσαρχίας (12.1.1880), ό χαρακτηρισμός των όθωμικών μεταρρυθμίσεων (14.1.1880, 26.1.1880), ό υπερβάλλον ζήλος του προξένου Γεννάδη στην Άδριανούπολη (15.4.1880), οι παρακλήσεις του προς τίς ελληνικές κυβερνήσεις για οικονομική ένισχυση του Θρόνου (28.4.1880, 18.11.1880, 6.7.1880), οι απόψεις του Ίωακείμ για τήν αντιμετώπιση των προπαγανδών στη Μακεδονία (11.7.1881 και 20.5.1882), οι έκκλησεις του για οικονομική ένισχυση (11.9.1881 κ.ά.), και πάλιν για τό ζήτημα της χειραφετήσεως των νέων επισκοπών μέ τίς απόψεις του Κ. Παπαρηγόπουλου (27.4, 7.5. και 14.5.1881), οι θέσεις του Ίωακείμ για τή ρωσική διείσδυση στό Άγιον Όρος (28.6.1882 και 27.7.1882), ή αντίδρασή του για τήν απευθείας ένισχυση των αρχιερέων του Θρόνου και όχι μέσω του Πατριαρχείου (15.12.1882), ή διακοίνωσή του για τίς βουλγαρικές άγριότητες στη Βάρνα (15.1.1883 και 4.2.1883), ή άπάντηση στις κατηγορίες για κακοδιαχείρηση και σπατάλη της οικονομικής συνδρομής της Έλληνικής κυβερνήσεως (10.3.1883), ή διαμαρτυρία του για δράση Βουλγαρικής Ξσαρχίας στη Μακεδονία (19.3.1883), ή διαφωνία του για κήρυξη ως σχισματικής της ρωσικής Έκκλησίας και οι θέσεις του για τό βουλγαρικό σχίσμα (23.5.1883), ή συμφωνία του μέ τίς ένέργειες του μητροπολίτου Άγχιάλου ως έκφραστου του οικουμενικού Ιδεώδους (17.6.1883), ή χλιαρή κάλυψη του μητροπολίτου Μελενίκου κατηγορηθέντος ως σλαβοφίλου (16.6.1883), οι θέσεις του για τήν

παιδεία, τό εμπόριο καί τήν πολιτική κατήχηση ὡς ἐνισχυτικοῦ μέσου τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς Μακεδονίας (8.8.1883 καί 1.4.1883), οἱ φόβοι του γιά τή ρωσική διείσδυση στό Ἅγιον Ὅρος (28.6.1883, 30.7.1883, 8, 20, 27 καί 30.4.1883), οἱ ἀνησυχίες του γιά τήν κοινοτική διένεξη στή Θεσσαλονίκη (20.9, 13.10, 24.10.1883), ἡ παράκλησή του γιά μυστικότητα ἐνεργειῶν ἐκ μέρους τῶν Ἑλλήνων στή Μακεδονία (24.10.1883), οἱ ἐνεργειές του γιά τό προνομακό ζήτημα (7.11.1883, 10.11.1883, 12.11.1883, 17.11.1883 κ.λπ., σχεδόν ὅλες οἱ ἐκδιδόμενες τελευταίες ἐπιστολές, οἱ ὑπ' ἀριθμ. 94-107 στό βιβλίο τοῦ κ. Χρ. Καρδαρά ἀναφέρονται στό προνομακό ζήτημα, πλὴν τριῶν). Οἱ ἐπιστολές-ἐγγράφα πού ἀναφέρθηκαν παραπάνω εἶναι ἐνδεικτικές, κατά τήν ἀποψή μας, τοῦ πλουσίου, ἀλλά καί δραματικοῦ θεματολογίου πού περιέχουν ἔμεις ἀναφέραμε τίς κυριότερες ἐξ αὐτῶν.

Ἀκολουθεῖ ἡ ἔκδοση in extenso ὄλων τῶν ἐπιστολῶν πού συνοδεύονται, ὅταν ὑπάρχει λόγος, μέ μικρά ἐπεξηγηματικά σχόλια.

Καί τό βιβλίο αὐτό τοῦ κ. Χρ. Δ. Καρδαρά εἶναι πολλαπλῶς χρήσιμο γιά τόν ἐρευνητή τῆς ἐποχῆς, ἐφ' ὅσον ἀναδεικνύονται μέσα ἀπό τά ἴδια τά κείμενα τά πρόσωπα, τά προβλήματα, ἡ ἀγωνία τῶν καιρῶν, οἱ διαφοροποιήσεις τῶν ἔθνικῶν κέντρων, ὁ ρόλος τῶν πρωταγωνιστῶν, τοῦ Ἰωακείμ καί τοῦ Τρικούπη ἐν προκειμένῳ, ἀλλά καί τῶν συνεργατῶν τους, ὡς ὁ Κ. Παπαρηγόπουλος, ὁ Ἄνδρ. Κουντουριώτης, ἡ Ἱερά Σύνοδος τοῦ Πατριαρχείου. Ὁ ἀναγνώστης μπορεῖ, τοιουτοτρόπως, νά ἀνιχνεύσει τή συλλογιστική τους, καί κυρίως αὐτήν τοῦ Ἰωακείμ, νά πληροφρορηθεῖ λεπτομερειακῶς τά ζητήματα πού ἀπασχολοῦσαν τόν ἀλύτρωτο ἑλληνισμό καί ἰδιαίτερος τῆς Μακεδονίας, τή στάση τῶν Μ. Δυνάμεων, ἰδιαίτερος τῆς Ρωσίας, καί τῆς Ὑψηλῆς Πύλης. Ἄς προσέξει, ἐπίσης, ὁ ἀναγνώστης τήν ἐκκλησιαστική γλῶσσα τῶν Πατριαρχεῶν καί τήν ἐκλεπτυσμένη καθαρεύουσα τοῦ Κ. Παπαρηγόπουλου.

Τό βιβλίο, κατά ταῦτα τοῦ κ. Χρ. Δ. Καρδαρά, εἶναι πολυτίμο μέσο ἐργασίας γιά ὅλους μας πού ἀσχολοῦμαστε μέ τήν ἐκκλησιαστική, πολιτική, διπλωματική ἱστορία τῆς ταραγμένης περιόδου τῶν δύο τελευταίων δεκαετιῶν τοῦ 19ου αἰ., ὅπου γιά τόν ἑλληνισμό καί τό οἰκουμενικό ἰδεῶδες τοῦ Πατριαρχείου, οἱ ἀπόψεις τῶν δύο ἔθνικῶν κέντρων, ἦσαν, δυστυχῶς, διαφορετικές. Στή λογική, πάντως, ἐρῶτηση, γιατί ὁ συγγρ. περιορίζεται μόνον στήν α' πατριαρχία τοῦ Ἰωακείμ (1878-1884), ἡ ἀπάντηση εἶναι, ἔξιςου, τραγική γιά ὄλο τό ἱστορικό γίγνεσθαι τῆς Ἑλλάδος καί τοῦ Πατριαρχείου, ἀφοῦ στό ἐπικίνδυνο τῶν καιρῶν ὁ Ἰωακείμ κατά τή β' πατριαρχία του (1901-1912) ἀκολούθησε τήν ἐθνικιστική πολιτική τῶν Ἀθηνῶν παραμερίζοντας τό οἰκουμενικό ἰδεῶδες. Δέν μποροῦσε, ἄλλωστε, νά πράξει καί διαφορετικά, ἀφοῦ οἱ κίνδυνοι ἦσαν πλέον ὁρατοί καί αὐτή ἡ ἴδια ὑπόσταση τοῦ Θρόνου κλονιζόμενη εἶχε τήν ἀνάγκη τῆς Ἑλλάδος. Ἀπό τότε ἐπέρχεται ἡ ρήξη τοῦ οἰκουμενικοῦ ἰδεῶδους πού ὀλοκληρῆται τό 1922, ὅποτε τό Πατριαρχεῖο αἰχμάλωτο καί ἀπογυμνωμένο πλέον ἀπό τά ἐκατομμύρια τῶν πιστῶν του, ἀρχίζει νά ἐπιστρέφει στό οἰκουμενικό ἰδεῶδες. Ὅρθῶς λοιπὸν σημειώνει προλογίζοντας τό παρὸν βιβλίο τοῦ κ. Καρδαρά ὁ καθηγητής (τότε) τοῦ Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων κ. Ζαχ. Ν. Τσιροπανῆς, ὅτι *ἡ μελέτη τῶν χρόνων αὐτῶν ἀφήνει μιά στυφή γέυση καί προκαλεῖ ὅπως ἄλλωστε κάθε ἐξεταζόμενη ἱστορική περίοδος, διαλογισμούς καί συγκριτικές διασυνδέσεις μέ τό παρὸν*. Ἡ ἐπιναλαμβανόμενη θέση, ὅτι ἡ ἱστορική γνώση βοηθᾷ τοὺς κρατοῦντας νά μὴ διαπραττοῦν σοβαρά τουλάχιστον λάθη, φοβάμαι ὅτι δέν εἶναι καί τόσοσιν ἰσχυρή. Φτάνει νά σκεφτεῖ κανεὶς ὅτι καί σήμερα δέν λείπουν οἱ ἀντιπαράθεσεις ἀνάμεσα στήν Ἀθήνα καί τό Φανάρι.